

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ STUDII DE POPULAȚIE
ȘI ISTORIA MINORITĂȚILOR

DOCTORAT ȘTIINȚIFIC ÎN DOMENIUL ISTORIE

**PENTRU O ALTFEL DE MONOGRAFIE ISTORICĂ.
LICEUL DIN BEIUȘ ÎN PRIMUL SECOL DE FUNCȚIONARE (1828-1928)**

DOCTORAND:

Alexandru-Augustin Haiduc

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

Conf. Dr. Ana-Victoria Sima

CLUJ-NAPOCA

2024

Rezumat

Ne putem întreba în ce măsură este de actualitate o cercetare vizând liceul din Beiuș, în particular, și Episcopia greco-catolică de Oradea, în general. Considerăm că istoria bisericii constituie o pagină fundamentală a istoriei naționale, jalonând dimensiunea spirituală a existenței antecesorilor noștri. Totodată, studiind istoria Episcopiei greco-catolice de Oradea, este inevitabil să nu pătrundem într-un alt domeniu esențial al istoriei, educația. Subiect aprig dezbătut în cadrul societății românești contemporane, dar insuficient apreciat de către factorii decidenți, educația constituie un factor decisiv pentru viitorul național. Or, privind spre trecut, spre liceul din Beiuș, s-ar putea să găsim un model pentru viitor. Astfel, apreciem că o cercetare privind liceul din Beiuș, instituție patronată de către Episcopia greco-catolică de Oradea, este binevenită, întrucât realizările instituției sus-numite ar putea să reprezinte o pildă pentru noi, epigonii înaintașilor noștri.

Constatăm faptul că institutul beiușean nu beneficiază încă de o monografie realizată într-o manieră profesionistă și exhaustivă. Contribuțiile istoriografice referitoare la liceul din orașul de pe Valea Nimăieștilor sunt fie învechite și neracordate mijloacelor istoriografice moderne, fie dispartate și tratând aspecte minore din istoria acestuia. Surprinzătoare în aparență, parțiala documentare a liceului din Beiuș se datorează în mare parte celor peste 40 de ani de interstițiu din istoriografia Bisericii greco-catolice pricinuiți de instalarea regimului comunist.

Apelând la surse tradiționale ale scrisului istoric, cum ar fi documentele de arhivă, literatura secundară și anuarele școlare, precum și la instrumente auxiliare digitale, în care se înscriu seturile de date și adnotările geografice, am schițat evoluția liceului beiușean în primul secol de funcționare. Grila de evaluare a fost una preponderent cantitativă, în special în cazul elevilor și al profesorilor, în detrimentul unei abordări calitative, paradigmă care cunoaște o adevărată inflație în istoriografia românească. Structura pe care am urmat-o a fost una triadică, cu o parte având în vedere legislația pe care s-a greșit evoluția liceului și cu două părți vizând actorii principali ai actului educațional, elevii, respectiv dascălii.

La finele veacului al XVIII-lea, după înființarea Episcopiei greco-catolice de Oradea, domeniul de Beiuș este trecut sub jurisdicția eparhiei orădene, deziderat obținut de episcopul Moise Dragoș în 16 februarie 1781¹. În contextul creat de absolutismul luminat practicat de

¹ Printr-un decret din 2 iulie 1780, Maria Terezia trece domeniul de Beiuș sub jurisdicția eparhiei orădene. Decretul Mariei Terezia este întărit de către Papa Pius al VI-lea prin bula *Ingeniosa* și prin diploma lui Iosif al II-lea din 16 februarie 1781, Episcopia intrând în posesia domeniul la această dată.

împăratul Iosif al II-lea, în ținutul Beiușului au fost înființate 14 școli primare². Școlile ante-amintite au funcționat în localitățile Buntești, Căbești, Ceica, Ceișoara, Curățele, Fânațe, Lazuri, Pomezue, Rieni, Sâmbăta, Șoimi, Uileacu de Beiuș și Vașcău și, nu în ultimul rând, Beiuș.

În 1816 școlile primare au fost transformate în școli districtuale, măsură ce a arondat unei școli mai multe sate riverane. Prin urmare, școlii din Beiuș i-au fost anexate și localitățile: Delani, Feneriș, Mierag, Negru (Grădinari), Pocola, Petreasa, Sânmartin de Beiuș, Săucani și Totoreni.

Piatra de temelie a gimnaziului a fost pusă de episcopul Samuil Vulcan care a înființat, în 6 octombrie 1828, „cu toată a sa cheltuială un liceu românesc”³. Așa cum afirmă episcopul într-o petiție adresată împăratului, rațiunea înființării unui atare institut sălășluiește în nivelul scăzut de educație al românilor din Banat și din comitatele Arad, Cenad, Bichiș, Satu Mare și Bihor⁴. După cum am amintit mai sus, în Beiuș funcționa o școală sătească încă din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Prin urmare, în 1828, episcopul Vulcan transformă școala primară din Beiuș într-un gimnaziu cu patru clase de învățământ, iar în 1837, prin confirmarea venită de la Viena, în unul cu șase clase.

Reglementarea legală sub imperiul căreia funcționează gimnaziul beiușean într-o primă fază este reprezentată de *Ratio educationis* din 1806, act normativ care admitea două categorii de gimnazii, în speță gimnaziile inferioare cu patru clase, respectiv gimnaziile superioare cu șase clase.

Odată cu adoptarea ordinului ministerial *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich*, sunt admise gimnaziile cu patru sau cu opt clase. În aceste condiții, gimnaziul beiușean fie își reducea numărul de clase, fie le sporea la opt. În urma unui consiliu școlastic, factorii decidenți din cadrul eparhiei hotărăsc augmentarea numărului de clase. Episcopul Vasile Erdeli a fost cel care a reușit să suplimenteze numărul claselor, iar, în 15 septembrie 1853, Guvernul imperial admitea adăugarea claselor superioare și conferea dreptul de maturitate. Cu acest prilej, guvernul i-a acordat liceului un ajutor anual a câte 3 530 florini. În contextul regimului neoabsolutist, a fost permisă predarea în limba română, însă aceasta va fi substituită treptat de limba germană⁵.

² Constantin Pavel, *Școalele din Beiuș. 1828-1928. Cu o privire asupra trecutului românilor din Bihor*, Beiuș, Tiparul Tipografiei „Doina”, 1928, pp. 85, 98.

³ *Ibid.*, pp. 84-85.

⁴ Blaga Mihoc, *Biserica și societate în nord-versul României. Contribuții monografice*, Oradea, Editura Logos '94, 2003, p. 118.

⁵ Traian Farkas, *Istoria Gimnaziului gr. cat. de Beiuș (1828-1895)*, Gherla, Tipografia Aurora, 1896, p. 58.

Odată cu înfăptuirea *Ausgleich*-ului de la 1867, „vremile se înăspresc pe zi ce merge”⁶, iar efortul de impunere a limbii germane este substituit de cel de impunere a maghiarei în cadrul institutului beiușean. În anul școlar 1868/1869, limbile de predare utilizate în ciclul superior sunt româna și maghiara, împărțite în mod egal, însă, începând din 1875, istoria și geografia s-au predat exclusiv în maghiară⁷. Legea Trefort din 1879 a periclitat activitatea școlilor românești și, după cum susține Constantin Pavel, „un ministru mai exigent și vijelios” putea, în temeiul legii sus-numite, chiar să desființeze instituții de învățământ „când și cum îi venea la socoteală”⁸. Acesta este contextul în care Mihail Pavel a trebuit să manevreze în ceea ce privește administrarea gimnaziului, fiind pusă în pericol însăși funcționarea acestei instituții.

După o perioadă în care s-a luat în calcul inclusiv etatizarea gimnaziului, din cauza condițiilor materiale defectuoase⁹, Mihail Pavel redresează finanțele instituției de învățământ, lansând o colectă în acest sens și, în ultimă instanță, majorând salariile profesorilor. Colecta este generată, în special, de sistarea subsidiului anual în cursul lui 1877. După o serie de tentative eșuate de reformare a învățământului secundar, Articolul de lege XXX din 1883 conferă o nouă reglementare legală școlilor medii. Totuși, acesta reprezintă o soluție de compromis față de planul inițial al lui József Eötvös, deoarece se menține divizarea învățământului mediu în gimnazii și școli reale, precum și existența unor gimnazii de stat și a unor gimnazii patronate de entități private.

Episcopatul lui Mihail Pavel se remarcă, în ceea ce privește școlile Beiușului, prin contribuția pe care o aduce în sens edilitar, motiv pentru care se consacră în ochii posterității drept al doilea fondator al gimnaziului. Prin concursul eforturilor episcopului Pavel edificiul gimnazial se extinde considerabil, adăugându-se o nouă aripă la corpul vulcanian și ridicându-se internatul omonim ierarhului orădean. De același episcop se leagă și ridicarea primei săli de gimnastică, precum și a unui al doilea spațiu ameliorat ridicat în același scop.

Păstorirea lui Mihail Pavel nu este lipsită de controversile inerente dualismului, întrucât anul 1888 este martorul incidentului cu steagul din Beiuș. Sintetizând, cu ocazia vizitei episcopului romano-catolic Lőrinc Schlauch la Beiuș, un steag maghiar este coborât de pe edificiul gimnaziului beiușean, iar autoritățile politice exploatează evenimentul, punând presiune asupra institutului de învățământ și a instituției sufragane. În fața încercării de a utiliza § 50 din Articolul de lege XXX din 1883 în scopul etatizării gimnaziului, episcopul Pavel este

⁶ Pavel, *Școalele*, p. 122.

⁷ Iudita Călușer, *Episcopia greco-catolică de Oradea. Contribuții monografice*, Oradea, Editura Logos '94, 2000, p. 269.

⁸ Pavel, *Școalele*, p. 122.

⁹ Farkas, *Istoria*, p. 90.

nevoit să accepte predarea în cadrul ciclului superior preponderent în limba maghiară. O atare decizie atrage nemulțumirea elitei românești, manifestată deschis în cadrul unor publicații periodice, inclusiv din partea unor preoți diecezani¹⁰.

Demetriu Radu, colaborator și continuator al politicii eparhiale duse de Mihail Pavel¹¹, are acțiuni în sens edilitar, însă nu de amploarea celor patronate de către predecesorul său. Astfel, episcopului Radu i se datorează etajarea sălii de gimnastică în scopul utilizării acesteia ca o aripă a Internatului Pavelian, precum și ridicarea unui corp de clădire care va fi, însă, utilizat ulterior păstoririi sale.

Prima conflagrație mondială coincide cu aflarea în scaunul eparhial a lui Demetriu Radu, acesta ridicându-se la înălțimea circumstanțelor istorice extraordinare. Gimnaziul face față condițiilor vitrege generate de conflict, inclusiv utilizării unor spații în alte scopuri și acomodării studenților teologi de la Blaj, refugiați în cursul lui 1916. Condițiile centrifuge în care intră monarhia dualistă la finele conflagrației și gravitarea părților locuite de români înspre Regatul României fac ca, în 12 noiembrie 1918, Demetriu Radu să decreteze predarea în limba română în cadrul liceului¹².

Într-o primă fază, perioada interbelică este incertă pentru Părțile Ungurene, deoarece conflictul se prelungește până la eliberarea *manu militari* de către trupele române în aprilie 1919. Republica maghiară, substituită ulterior de către regimul bolșevic, reprezintă două regimuri ostile tendințelor de unificare cu România, atitudine oglindită inclusiv în acțiuni extreme, cum ar fi asasinarea bine-cunoscuților martiri Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș.

O stare de incertitudine persistă și după instaurarea efectivă a administrației românești, în special din cauza modificărilor legislative, uneori impredictibile și neadecvate specificului fostelor gimnazii românești din monarhia habsburgică, în general, și institutului de învățământ din Beiuș, în particular. Emblematică este situația elevilor privațiști care pierd dreptul de a susține examene, pentru a-l redobândi ulterior¹³. Mai mult, legislația românească în materie de educație nu este introdusă printr-o nouă lege a învățământului, ci printr-o prevedere a Legii din 1925 pentru înființarea examenelor de sfârșit de an, de admitere în licee și de bacalaureat¹⁴.

¹⁰ *Familia*, nr. 19, 13 mai 1890, p. 226, nr. 20, 20 mai 1890, p. 239; *Gazeta Transilvaniei*, nr. 108, 15 mai 1890.

¹¹ Vasile Marcu, *Episcopul Demetriu Radu, episcop al Diecezei Oradea, 1903-1920, asasinat în Senatul României: viața și opera martirului*, Cluj-Napoca, Eikon, 2005, p. 25.

¹² S.J.A.N. Bihor, Fond Liceul „Samuil Vulcan” Beiuș. Matricole și registre școlare: inv. 1020, dos. 190, ff. 8-8v; S.J.A.N. Bihor, Fond Liceul „Samuil Vulcan” Beiuș. Registre de intrare-ieșire. Indexe: inv. 1022, Corespondența, dos. 158, documentul 947/1918; S.J.A.N. Bihor, Fond Episcopia Greco-Catolică Oradea: inv. 881, dos. 624, ff. 145-146v; Pavel, *Școalele*, p. 225.

¹³ S.J.A.N. Bihor, Fond Episcopia Greco-Catolică Oradea: inv. 881, dos. 628, ff. 19, 22, 24, 78, 146.

¹⁴ *Legea pentru înființarea examenelor de sfârșit de an, de admitere în licee și de bacalaureat*, București, Imprimeria statului, 1925, p. 7.

Confuzia este sporită de adoptarea în același an a Legii asupra învățământului particular, aplicabilă inclusiv liceului beiușean.

După tratative sinuoase, liceul beiușean este introdus în bugetul statului cu începere din 1 ianuarie 1927, însă condițiile legale diferă de cele negociate, mitropolitul Vasile Suciuc manifestând o atitudine de frondă¹⁵. Impredictibilitatea este atestată de adoptarea în 15 mai 1928 a unei noi legi în materie de educație secundară. Totuși, aceasta tranșează situația liceelor confesionale din Brașov, Blaj și Beiuș, conferindu-le drepturi legale similare liceelor de stat¹⁶. Incidența actului legislativ din 1928 excedează limitele perioadei pe care am abordat-o, însă am considerat necesar contextualizăm și unele prevederi ale acestuia.

Recurgând, în principal, la matricole școlare, liste cu elevi și alte documente primare inedite, am construit un set de date cuprinzând elevii care au studiat la Beiuș în perioada 1829-1928. Utilizând instrumentul ante-amintit, am constatat, pentru prima oară, după o serie de estimări eronate, numărul real al efectivului de elevi, mai precis 7 876 de indivizi. Numărul mediu al elevilor se situează la 267, iar mediana acestora este 253, cu un minim de 18 elevi în 1829/1830, respectiv un maxim de 543 de elevi în 1918/1919. Prin comparație cu situația celorlalte gimnazii românești din Transilvania și Ungaria, observăm că, din perspectiva numărului anual de elevi, gimnaziul beiușean ocupă locul secund Blajului, de regulă, surclasând Brașovul și Năsăudul.

Din totalul de 7 876 de elevi, un număr de 895 de elevi studiază ca particulari, dintre care 67 sunt eleve de sex feminin, în ciuda faptului că liceul era dedicat băieților. Situația trebuie pusă, în special, pe seama întemeierii școlii civile de fete din aceeași localitate, aceasta reprezentând bazinul de extracție pentru elevele de sex feminin, precum și pe dezvoltarea pe care o cunoaște educația fetelor în această perioadă¹⁷. Pentru un număr de 1 883 de elevi, deci pentru un minim de 23%, am constatat că se aflau în relații de frățietate, procentaj ridicat.

Sub raport confesional, 3 360 de elevi sunt greco-catolici, 3 351 ortodocși, 562 romano-catolici, 188 reformați, 356 mozaici, iar pentru 59 de elevi apartenența confesională fie este slab reprezentată, fie nu este certă sau cunoscută. Chiar dacă liceul este unul confesional și greco-catolic, numărul elevilor ortodocși cunoaște o proporție similară cu cel a elevilor greco-catolici, existând ani școlari în care chiar îl depășește. În primă fază, numărul elevilor romano-catolici este mai însemnat, atingând chiar 19 puncte procentuale, dar acesta se reduce treptat în

¹⁵ S.J.A.N. Bihor, Fond Episcopia Greco-Catolică Oradea: inv. 881, dos. 631, f. 207.

¹⁶ *Ibid.*, dos. 632, f. 79

¹⁷ *Monarhia habsburgică (1848-1918), vol. II. Popoarele Imperiului*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Polirom, 2021, p. 202.

favoarea elevilor greco-catolici și ortodocși, iar în perioada interbelică elevii mozaici depășesc elementul romano-catolic.

Confesiunea este un bun indicator pentru etnia elevilor, numită sporadic în documentele abordate. Astfel, observăm că la Beiuș studiază o majoritate solidă de etnie română, în proporție de aproximativ 86%, însă și numărul maghiarilor și al evreilor este însemnat. Totuși, echivalența dintre confesiune și etnie este speculativă, incluzând și excepții, cum ar fi greco-catolicii ruteni sau maghiari sau romano-catolicii germani sau aparținând altor naționalități.

Utilizând datele statistice furnizate de anuarele școlare, observăm că în perioada 1876-1891 numărul elevilor bilingvi, vorbitori de română și maghiară, se impune lent și inconstant, însă în intervalul 1893-1915 numărul acestora crește de la o medie de 69% la o medie de 85%, atingând procentajul de 91% în anii școlari 1910/1911 și 1913/1914. Astfel, apreciem că trecerea ciclului superior la predarea aproape exclusivă în limba maghiară în urma incidentului din 1888, precum și politicile de maghiarizare, determină o mai bună cunoaștere a limbii statului.

Din punct de vedere antropomic, cele mai frecvente nume întâlnite în rândul elevilor sunt Papp, Popovici, Pop, Popa și Ardelean. O parte însemnată a numelor derivă dintr-o ocupație, grupă urmată de numele care derivă din elemente topografice, nume proprii, însușiri sau animale, cu mențiunea că majoritatea numelor nu au fost susceptibile criteriilor asumate mai sus. Cele mai frecvente prenume sunt Ioan, George, Vasile, Nicolae și Alexandru, fără a constata o diferență notabilă din punctul de vedere al preferinței antropomice între confesiunile greco-catolică și ortodoxă.

24% dintre elevi poartă prenume a căror origine este latină, însă ponderea lor nu este constantă. Fenomenul oferirii de prenume cu origine latină debutează în deceniul 1827-1836, însă explozia acestei tendințe are loc abia cu începere din deceniul 1857-1866, pentru a se reduce în perioada 1907-1916, semn că oferirea unor nume cu paternitate latină este specifică dualismului, dar reprezintă, totodată, și o modă generațională.

Distribuția localităților din care provin elevii este puternic fragmentată, deoarece un procentaj de 11% dintre elevi sunt născuți în Beiuș, 2% în Oradea, iar restul localităților nu depășesc pragul de un procent, fiind menționată, în medie, o localitate la 4,5 elevi.

Pentru perioada 1831-1876, cunoaștem unitatea administrativ-teritorială din care proveneau 2 129 de elevi. Cea mai însemnată pondere o au elevii originari din comitatul Bihor, cunoscând un procentaj de 54%, urmați de elevii din Arad cu 10%, Satu Mare cu 8% și Zarand cu 5%. Chiar dacă numărul elevilor provenind din Bihor deține majoritatea absolută, numărul elevilor originari din alte comitate, îndeosebi din Părțile Ungurene, este consistent. Astfel,

observăm că gimnaziul era atractiv, în primul rând, pentru elevi originari din Beiuș sau din comitatul Bihor, însă și pentru elevi din părți mai îndepărtate.

Pentru intervalul 1876-1918, unitatea administrativ-teritorială este menționată pentru 4 072 de elevi. Numărul elevilor originari din Bihor se contractă la 48%, iar al celor provenind din alte comitate sporește, 13% dintre elevi fiind născuți în Arad, 9% în Satu Mare și 6% în Sălaj. Reducerea numărului de elevi bihoreni, conjugată cu ușoara creștere a elevilor originari din zona fostei provincii Transilvania, denotă regionalizarea gimnaziului.

Odată cu instituirea administrației românești tendința se inversează dinspre regionalizare înspre dobândirea unui profil local de către liceul beiușean. Totuși, ponderea elevilor provenind din alte județe decât Bihor sau decât județele riverane acestuia rămâne însemnată. În perioada 1925-1928, 57% dintre elevi erau născuți în Bihor, 15% în Arad, 10% în Sălaj, iar 4% în Satu Mare, situație comparabilă cu cea din intervalul cronologic 1831-1876. Prin urmare, forța de atracție a institutului de învățământ din Beiuș pentru elevi din zone îndepărtate se atenuază.

În ceea ce privește apartenența elevilor, ocupația taților reprezintă un bun indicator pentru mobilitatea socială intergenerațională. Am stabilit statutul ocupațional pentru 6 553 de tați, însă, în unele cazuri, sunt menționate mai multe ocupații diferite sau nu a fost asignat un cod HISCO. Cele mai frecvente ocupații întâlnite sunt cele de țăran (36% dintre tații elevilor), preot (27%), învățător (8%), notar (4%) și vânzător (3%). Este evident că unele ocupații, cum ar fi preoții, sunt supraprezentate în cadrul liceului, în vreme ce urmașii de țărani, chiar dacă majoritari, sunt subreprezențați.

Totuși, distribuția statutelor ocupaționale ale taților nu este constantă pe parcursul întregului veac pe care l-am analizat și cunoaște unele mutații. Dacă, în perioada 1828-1851, 46% dintre tații elevilor a căror ocupație este cunoscută sunt angajați în activități lucrative clericale, iar 25% sunt țărani, în perioada subsecventă, 1851-1868, 50% dintre tați sunt țărani, iar 32% sunt clerici, simptom al accesului mai facil la învățământul secundar. Ponderea urmașilor de țărani se reduce în perioada 1868-1918 la 28%, însă cea a descendenților din clerici rămâne relativ constantă, atingând 30 de procente. În intervalul 1868-1918, descendența elevilor este tot mai diversificată, însă nu din persoane situate pe o treaptă inferioară a ierarhiei sociale, ci mai degrabă dintr-un sector mijlociu. Odată cu instaurarea administrației românești, structura ocupațională a taților elevilor este și mai diversificată, urmașii de clerici atingând un minim de 17%, iar cei de țărani procentajul de 46%. Observăm, așadar, un proces lent și sincopat de diversificare a originii sociale a elevilor beiușeni, semn al deschiderii etapizate a accesului la educație.

Utilizând un spectru larg de surse, pornind de la un vast material arhivistic până la dicționare și enciclopedii, am stabilit statutul ocupațional ulterior studierii pentru 1 576 de elevi. Prin raportare la totalul de 7 876 de elevi, numărul pare unul modest, atingând numai 20 de procente. Totuși, raportându-ne la elevii care au promovat examenul de maturitate în cadrul liceului beiușean, cunoaștem ocupația ulterioară pentru 1 090 din 1 823 de elevi, în altă ordine de idei pentru 59% dintre elevii declarați maturi. Ocupația ulterioară absolvirii este mai accesibilă în cazul elevilor care promovează examenul de maturitate, deoarece acesta sporește șansele acestora de a avea o ocupație cu prestigiu ridicat și, implicit, de a fi activi din punct de vedere istoriografic.

Constatăm că cele mai frecvente ocupații întâlnite în cazul elevilor care promovează examenul de maturitate sunt cele de preoți și protopopi, cu 24 de procente, avocați cu 10%, profesori cu 5% și doctori cu 4%. Prin urmare, preponderența elevilor ajunși clerici reconfirmă profilul teologic al liceului. Comparând ocupația ulterioară absolvirii cu ocupația taților, observăm că mobilitatea socială intergenerațională se produce într-un sens majoritar ascendent. Există, însă, și o prezență solidă a elevilor imobili social, precum și o minoritate a unor elevi pentru care mobilitatea socială intergenerațională este descendentă. În aceste condiții, institutul de învățământ din Beiuș acționează atât ca un elevator social, cât și ca un instrument de reproducere socială. Pentru un eșantion restrâns de tați care exercită ocupații multiple putem să observăm și mobilitatea socială intragenerațională, însă numărul redus al acestora nu ne permite decât să constatăm că nu a fost un fenomen social frecvent.

Prin comparație cu cei 7 406 de tați pentru care avem informații directe sau indirecte, sursele nu ne-au furnizat informații decât pentru 1 928 de mame ale elevilor. Tendința constatată este aceea ca statutul ocupațional al mamei să fie numit sporadic, probabil din cauza unui rol preponderent casnic deținut de către persoanele de sex feminin în această perioadă. Ansamblul de surse utilizat menționează și 296 de tatori, existând situații când mai mulți elevi se află în grija aceluiași tutore.

Pentru perioada 1858/1859 - 1867/1868, este raportat un total de 1 829 de curatori, în vreme ce pentru intervalul 1902/1903 - 1905/1906, 1911/1912 - 1918/1919 sunt raportați numai 1 078 de curatori. Numărul considerabil redus de curatori pentru un interval cronologic de o extensiune comparabilă se datorează probabil înființării internatelor beiușene, Internatul Pavelian și internatul ortodox. Având la dispoziție evidențe parțiale, am constatat că un număr de 2 187 de elevi au beneficiat de cazare în cele două internate până în 1928, mai exact 1 506 în cadrul Internatul Pavelian, respectiv 712 în incinta internatului ortodox, cu mențiunea că 31 de elevi au beneficiat de cazare în cadrul ambelor internate. Sub raport temporal, Internatul

Pavelian a început să funcționeze din anul școlar 1891/1892, iar internatul ortodox din 1899/1900, angrenând în cadrul acestora profesori, dar și clerici care nu activau în cadrul liceului.

Revenind asupra examenului de maturitate, în perioada 1853-1924, acesta este susținut de 2 232 de ori, înregistrându-se, după cum am văzut, 1 823 de elevi care îl promovează. Dintr-un total de 2 300 de elevi care studiază în clasa a VIII-a în acest interval, 87% susțin examenul de maturitate, iar 80% îl promovează, semn că promovabilitatea era ridicată.

Sursele utilizate menționează 4 076 de transferuri, dintre care 160 multiple, cele mai frecvente producându-se dinspre Oradea, Blaj, Satu Mare, Brad și Carei. Oradea este de departe cel mai frecvent centru școlar de transfer, deținând 17 procente, urmat de Blaj cu numai 5%. Numărul semnificativ al elevilor transferați de la Oradea și de la alte gimnazii maghiare atestă că elevii aveau deja cunoștințe elementare de limba maghiară. Faptul că aproape 50% dintre elevi se transferă dintr-o altă localitate, iar sursele în acest sens sunt parțiale, situația reală fiind probabil mult ameliorată, atestă că fenomenul peregrinației școlare era frecvent în epocă.

Pentru perioada 1879/1880 - 1922/1923, anuarele școlare oferă o perspectivă, de regulă, ofertantă cu privire la facilitățile și bursele de care se bucurau elevii. Se acordă un total de 2 545 de burse și premii, însă, având în vedere că unii elevi beneficiază de mai multe burse, numărul beneficiarilor singulari se reduce la 1 413. Existau burse acordate într-o tranșă unică sau în mai multe rate divizionare sau burse cu recurență săptămânală, mai exact subsidiile de pâine cu numele iluștrilor Samuil Vulcan sau Nicolae Jiga. Analizând punctual unele burse, am observat că acestea nu acționează în sensul conservării sociale, beneficiarii acestora fiind mobili din punct de vedere social. Începând din anul școlar 1903/1904, elevi greco-catolici și ortodocși deopotrivă pot beneficia de masa elevilor, facilitate introdusă de Demetriu Radu pentru un număr anual de 15 elevi. În intervalul 1890/1891 - 1922/1923, un număr de 881 de elevi beneficiază de scutire totală sau parțială de didactru, facilitate destinată în special elevilor lipsiți de mijloace materiale.

Ansamblul de surse la care am făcut apel a degajat și situația altor chestiuni referitoare la elevi. Am constatat că, pe parcursul primului veac de existență a liceului, activitatea didactică a fost sistată de frecvente epidemii. Pentru a preveni contagiunea, se iau măsuri de protecție, iar profesorii au atribuții în vederea controlării elevilor. În primii ani ai veacului trecut au loc demersuri în sensul constituirii unei catedre de igienă, deziderat îndeplinit în cursul lui 1909. Constituirea unei catedre de igienă este cu atât mai utilă cu cât, în contextul primei conflagrații mondiale, liceul se confruntă cu epidemia de gripă spaniolă care întrerupe activitatea didactică vreme de cinci luni.

În cadrul institutului de învățământ secundar se organizează diverse festivități și serbări recurente sau extraordinare. Cinstirea episcopilor sufragani se înscrie în rândul festivităților recurente, remarcându-se mai ales cultul pentru episcopii Samuil Vulcan și Mihail Pavel. Totuși, festivitatea de cea mai mare amploare este reprezentată de deparade de aniversarea centenarului liceului în 1928. Cu această ocazie, liceul este sărbătorit pe parcursul a trei zile de către ilustre personalități laice și clericale, cum ar fi Constantin Anghelescu, Alexandru Lapedatu, Traian Moșoiu și Henri Berthelot sau episcopii Valeriu Traian Frențiu, Iuliu Hossu, Alexandru Nicolescu și Roman Ciorogariu.

Recurgând la memoriile unor foști elevi ai liceului, printre care Francisc Hossu-Longin, Ioan Boroș, Augustin Paul, Teodor Neș și Iosif Stoica, dar și la alte categorii de surse, am creionat aspecte ce țin de viața cotidiană. Viața cotidiană a fost avută în vedere prin prisma mai multor paliere de analiză: raporturile cu eparhia sufragană, raporturile dintre elevi și profesori, raporturile dintre elevi, situația materială a elevilor și coabitarea inter-religioasă.

Lucrarea ar fi fost incompletă, dacă nu ne-am fi oprit și asupra profesorilor care au activat în jurul institutului beiușean. Abordarea pentru care am optat a fost una similară celei utilizate în cazul elevilor, construind un set de date dedicat acestora, însă rezultatele au fost în mod evident diferite. Dacă în cazul elevilor sursele primare cantitative au o preponderență certă, pentru dascăli predomină sursele secundare cu caracter calitativ, dar nu lipsesc și sursele primare, cum ar fi actele de stare civilă, situații cuprinzând relații despre profesori sau fișe ale acestora. Totodată, prin intermediul QGIS am realizat o serie de adnotări geografice mai ample decât cele realizate în cazul elevilor, date fiind informațiile ofertante pe care sursele utilizate le-au furnizat.

În perioada avută în vedere, în cadrul institutului de învățământ activează 144 de profesori, dintre care 12 ocupă și funcția de director. Numai 13 profesori sunt mireni și observăm o prezență modestă a călugărilor până la instalarea asumpțiștilor de către Valeriu Traian Frențiu. Vârsta la care debutează profesorii beiușeni variază, dar, în medie, aceștia sunt numiți la 27 de ani, deci la un relativ punct de început profesional, fără a avea experiență pedagogică sau cu o experiență marginală. Un număr de 55 de profesori debutează la 25 de ani sau sub acest prag, situație care întărește ipoteza că, de regulă, profesorii erau numiți la începutul carierei profesionale. Statutul de profesor la Beiuș pare să reprezinte o treaptă înspre un alt statut ocupațional mai ofertant. Totuși, patronajul lui Mihail Pavel coincide cu consolidarea statutului profesoral, întrucât ulterior lui 1876 vechimea medie a profesorilor crește considerabil, conservându-se însă și tendința de transfer înspre alte oficii după o perioadă mai îndelungată de predare.

În mod curios, cei mai mulți profesori, mai precis 40, provin din comitatul Satu Mare, 39 din comitatul Bihor, 11 din comitatul Arad, 24 din alte comitate sau diviziuni administrative, iar pentru 30 de profesori unitatea administrativ-teritorială de origine nu este cunoscută. Cu excepția semnalată mai sus, zona din care proveneau profesorii coincide în mare parte cu cea din care se făcea recrutarea elevilor. Tendința se inversează dinspre Satu Mare înspre Bihor în ceea ce privește educația secundară a dascălilor, deoarece 35 dintre aceștia studiază la Beiuș, 22 la Oradea și numai 4 la Satu Mare, iar restul la gimnaziile din alte localități sau localitatea de studiu nu a fost stabilită. Pregătirea universitară a fost determinată pentru 128 de profesori, majoritatea parcurgând studii superioare la Oradea, Budapesta, Viena și Cluj. Domeniul de studiu aparținea, de regulă, teologiei, însă, odată cu reglementările legale dualiste, era obligatoriu ca profesorii să dobândească și o instrucție pedagogică. Eparhia greco-catolică de Oradea se implica activ în instruirea profesorilor, oferind subsidii unor potențiali viitori profesori sau sponsorizând profesorii care își desăvârșeau pregătirea pedagogică.

Prin raportare la ocupația părinților profesorilor, constatăm că pentru 51% dintre profesorii a căror ocupație a părinților a fost determinată mobilitatea socială intergenerațională este stagnantă, iar pentru 49% este ascendentă. Dintre cei 79 de profesori pentru care am avut indicii în sensul ocupației tatălui, descendența se făcea dintr-o familie preoțească. Or, o atare situație ridică problematica existenței dinastiilor preoțești. Având în vedere că informațiile pe care le deținem vizează numai două generații, ar fi dificil să ne pronunțăm cu privire la fenomenul dinastiilor preoțești. Totuși, datele pe care le deținem în legătură cu soțiile profesorilor ne indică că 45 din 73 de soții aparțineau unor familii preoțești. Astfel, fenomenul dinastiilor preoțești pare să acționeze în cazul profesorilor atât prin filiație cât și prin nupțialitate.

În ceea ce privește mobilitatea socială intragenerațională, aceasta a fost evaluată atât prin prisma ocupației deținute anterior de către profesorii beiușeni, cât și din perspectiva ocupației subsecvente, bineînțelese acolo unde a fost cazul. Se pare că anterior predării la Beiuș acei profesori care au îndeplinit alte ocupații dețineau un statut ocupațional similar. Era frecvent că profesorii să părăsească institutul de învățământ pentru a se instala într-o parohie, dar și pentru a se transfera la o altă instituție de învățământ. Prin urmare, mobilitatea socială intragenerațională din perspectiva ocupației ulterioare pare preponderent stagnantă, însă este probabil că mutația ocupațională să fi fost justificată, în fapt, de venituri sau prestigiu mai ridicate.

După cum am observat, data decesului profesorilor a fost stabilită pentru 122 dintre aceștia, iar vârsta medie la deces era de 58 de ani. Modul în care se reflectă decesele dascălilor

în manifestările locale, dar și apariția unor necrologuri în unele publicații periodice ne indică că decesul unui profesor reprezenta un eveniment local, care se reflecta și unele reviste, cum ar fi *Familia*, dar cu un impact atenuat.

Profesorii beiușeni întrețin relații și cu alte centre de învățământ, în special cu cele greco-catolice, emblematică fiind Conferința profesorală din 1885, organizată la Blaj. În contextul interbelic, profesorii beiușeni reprezintă nucleul Asociației corpului didactic din Beiuș și jur, iar infrastructura liceului este utilizată de către acest organism. În cadrul liceului a ființat încă din 1862 o societate de lectură care va lua, ulterior, numele lui Samuil Vulcan. Statutele Societății de lectură au fost aprobate în 31 mai 1862, iar în cursul lui 1892 ministerul de resort a solicitat revizuirea acestora. Activitatea se desfășura în cadrul unor ședințe periodice, în care se dezbătea cu privire la diverse creații literare, sau în ședințe festive extraordinare. Societatea de lectură reunea elevii claselor a VII-a și a VIII-a și era condusă de un profesor, un total de 23 de profesori îndeplinind această funcție între 1866-1927.

Analizând cazurile disciplinare în care sunt implicați profesorii, constatăm că, de regulă, acestea se soluționează prin medierea eparhială. Astfel, intervenția episcopală este solicitată fie de către director, fie factorii decidenți ai eparhiei se autosolucionează. De regulă, sancțiunile aplicate nu impun excluderea, însă au existat și astfel de cazuri excepționale. Observăm că unii profesori, cum ar fi Traian I. Farcaș, sunt vizați de anchete frecvente, simptom al unor clivaje existente în cadrul corpului profesoral.

Anterior lui 1894 profesorii beiușeni erau asimilați preoților eparhiali, iar din punctul de vedere al asistenței sociale, erau înscrși în fondul viduo-orfanal și în fondul deficienților. În cursul lui 1894, se constituie un fond de pensie special aferent gimnaziului, cu scopul asigurării pensiilor profesorilor și urmașilor acestora. Modul în care se făcea administrarea fondului se modifică în 1902, când se adoptă un nou regulament de funcționare, iar în 1908 se aprobă o altă modificare. Chiar dacă la momentul anului 1894 gimnaziul nu subscrie la fondul regnicolar de pensii, în 1912, după solicitarea prealabilă a episcopului Demetriu Radu, ministerul de resort admite înscrierea institutului de învățământ din Beiuș în fondul regnicolar. Doi ani mai târziu, în 1914, fondul regnicolar de pensii dobândește o altă reglementare legală, odată cu intrarea în vigoare a Articolului de lege XXXVI. Modul în care se făcea pensionarea profesorilor este reglementat în perioada interbelică prin introducerea Legii asupra învățământului secundar și superior din 1912 și pe teritoriile aparținând anterior monarhiei habsburgice. Din cauza numărului ridicat de transferuri înspre alte oficii, precum și din pricina deceselor unor profesori, quantumul profesorilor care se pensionează nu este unul însemnat.

Așadar, liceul din Beiuș se află într-o perioadă de continuă consolidare pe parcursul primului veac de existență. În concordanță cu reglementările legale care se succed, liceul evoluează de la o instituție de învățământ cu patru clase la un centru de învățământ secundar cu opt clase și cu dreptul de a susține examenul de maturitate. Infrastructura de care beneficia liceul este augmentată considerabil, la momentul anului școlar 1925/1926 dispunând de multiple săli de clasă, laboratoare, bibliotecă, două internate, două săli de gimnastică, terenuri destinate activităților fizice, precum și locuințe pentru profesori¹⁸. Un număr de 7 876 de elevi, preponderent greco-catolici și ortodocși, dar și de alte confesiuni, având o origine diversă, studiază în cadrul liceului, iar mulți dintre aceștia se înscriu ulterior în rândul elitei. Pe parcursul perioadei 1828-1928, 144 de profesori predau și facilitează actul educațional la Beiuș.

Cuvinte cheie:

Beiuș, liceu, educație secundară, seturi de date, QGIS, legislație, prosopografie

¹⁸ S.J.A.N. Bihor, Fond Episcopia Greco-Catolică Oradea: inv. 881, dos. 656, f. 185v.

Cuprins

Abrevieri.....	8
I. Introducere.....	9
1.1. Argument.....	9
1.2. Stadiul internațional al cunoașterii temei.....	10
1.3. Istoriografia națională.....	26
1.4. Izvoare editate.....	36
1.5. Surse arhivistice.....	42
1.6. Aspecte metodologice.....	44
1.7. Mulțumiri.....	48
II. Legislație și istorie.....	50
2.1. Preliminarii legislative.....	50
2.2. Ratio educationis (1806).....	51
2.3. Gimnaziul din Beiuș între 1828-1851.....	56
2.4. Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich (1849)..	60
2.5. Gimnaziul din Beiuș între 1851-1867.....	70
2.6. Dualismul și legislația din domeniul educațional (1867-1918).....	74
2.6.1. Aspecte generale.....	74
2.6.2. Finanțarea gimnaziului prin colecte.....	89
2.6.3. Incidentul cu steagul din Beiuș (1888).....	94
2.7. Perioada interbelică (1918-1928).....	100
2.8. Edificiul liceului.....	117
III. Elevii.....	129
3.1. Setul de date.....	129
3.1.1. Aspecte generale.....	129
3.1.2. Surse.....	130
3.1.3. Structura.....	139
3.2. Adnotările geografice.....	145
3.3. Informații generale.....	146
3.3.1. Date statistice generale.....	147
3.3.2. Antroponimie.....	158
3.3.3. Nașterea și vârsta.....	164

3.3.4. Locul nașterii.....	166
3.3.5. Aparținătorii elevilor.....	177
3.3.5.1. Tații.....	177
3.3.5.2. Mamele.....	182
3.3.5.3. Tutorii.....	185
3.3.5.4. Curatorii.....	187
3.3.6. Ocupațiile elevilor.....	187
3.3.7. Mobilitatea socială.....	193
3.3.8. Stratificarea socială.....	201
3.3.9. Relațiile de frățietate.....	203
3.3.10. Transferul școlar.....	204
3.3.11. Examenul de maturitate.....	206
3.3.12. Burse și facilități.....	210
3.3.12.1. Aspecte generale.....	210
3.3.12.2. Fundația Ioan Papp.....	215
3.3.12.3. Fundația Zaharia Mihoc.....	217
3.3.12.4. Beneficiul rudolfian.....	218
3.3.12.5. Fundația Dimitrie Negrean.....	219
3.3.12.6. Fundația inteligenței din Pomi.....	220
3.3.13. Internate.....	220
3.3.13.1. Internatul Pavelian.....	221
3.3.13.2. Internatul ortodox.....	226
3.3.14. Societatea de lectură.....	232
3.3.15. Taxe școlare.....	237
3.3.16. Starea sanitară.....	238
3.3.17. Festivități.....	243
3.3.17.1. Aspecte generale.....	243
3.3.17.2. Centenarul liceului.....	246
3.3.18. Alte activități.....	250
3.3.19. Cazuri disciplinare.....	253
3.3.20. Aspecte de viață cotidiană.....	254
3.3.20.1. Sursele utilizate.....	254
3.3.20.2. Raporturile cu eparhia greco-catolică de Oradea.....	256

3.3.20.3. Raporturile dintre elevi și profesori.....	257
3.3.20.4. Raporturile dintre elevi.....	259
3.3.20.5. Situația materială a elevilor.....	260
3.3.20.6. Coabitarea inter-religioasă.....	262
3.4. Sub semnul celui de al doilea Ratio educationis (1828-1851).....	265
3.5. Anii Entwurf-ului (1851-1868).....	269
3.6. Dualismul și gimnaziul din Beiuș (1868-1918).....	274
3.6.1. Aspecte generale.....	274
3.6.2. Chestiunea limbii grecești.....	285
3.6.3. Primul Război Mondial (1914-1918).....	286
3.7. Integrarea în cadrul României (1918-1928).....	290
IV. Personalul didactic.....	296
4.1. Setul de date.....	296
4.1.1. Surse.....	296
4.1.2. Structura.....	297
4.2. Adnotările geografice.....	300
4.3. Informații generale.....	301
4.4. Raporturile cu alte instituții de învățământ.....	317
4.4.1. Raporturi cu gimnaziul năsăudean.....	317
4.4.2. Conferința profesorală de la Blaj (8 aprilie 1885).....	318
4.4.3. Asociația corpului didactic din Beiuș și jur.....	320
4.5. Viața cotidiană.....	321
4.6. Cazuri disciplinare și alte incidente.....	323
4.6.1. Diverse cazuri.....	323
4.6.2. Cazul articolului <i>Resbelul de 30 de ani</i> din revista <i>Familia</i> (1881-1882).....	326
4.6.2.1. Corespondență.....	326
4.6.2.2. „ <i>Spirit ostil</i> ” <i>contra credinței catolice</i>	328
4.6.3. Cazul profesorului Ioan Ardelean.....	329
4.6.4. Cazul profesorului Traian I. Farcaș.....	331
4.6.5. Expoziția Generală Română din 1906.....	334
4.6.6. Conflictul dintre Nicolae Bolcaș și Nicolae Fabian.....	335
4.7. Pensionarea.....	336
4.8. Primul Război Mondial (1914-1918).....	346

V. Concluzii.....	350
Anexe.....	363
Bibliografie.....	399